

Pravopisni principi u slovenačkom i srpskom jeziku

Sažetak

U radu su, polazeći od istorijskog razvoja srpskog i slovenačkog pravopisa, predstavljene konkretne sličnosti i razlike u pravopisima ova dva jezika. Pravopisna rešenja se zasnivaju na činjenici da je slovenački pravopis morfofonološki, dok je srpski pravopis takozvani fonološki pravopis, a srodnost ova dva južnoslovenska jezika omogućava da neke tipove imena uobličavamo prilagođavajući ih formantima i gramatičkim obrascima ciljnog jezika. Sistematizacija pravopisne norme otkriva da je normiranje pravopisnih posebnosti zahtevan proces, koji se zasniva na poštovanju pravila, koja će zbog stručnosti, sadržajne doslednosti i poštovanja dogovora biti obavezni za sve jezičke korisnike. Pravopisna leksikografija, kao jedna od normativnih delatnosti, danas se povezuje sa jezičkom tehnologijom, koja kao sistem zahteva savremene priručnike, kako u štampanom tako i u elektronskom obliku.

Ključne reči: slovenački pravopis, srpski pravopis, odstupanja od pravopisne norme

Pravopisna pravila predstavljaju skup opštih, važećih pravila pisanja nekog jezika i koriste se u okviru standardnog književnog jezika, a pod pravopisnom greškom se podrazumeva odstupanje, odnosno nepoštovanje nekog od ovih normiranih pravila. Iako su srpski i slovenački jezik srodni, njihovi pravopisni principi zasnivaju se na različitim osnovama, a cilj ovog rada je da ukaže na ove razlike.

Iako pravopisno neznanje nije najvažniji deo jezičkog sistema i ne utiče uvek na sporazumevanje, pravopisno neznanje je najuočljivije, jer je zapisano i ostaje pred očima čitalaca. Savremeni lingvisti su saglasni da su pravopisne greške veoma česte, što važi i sa srp-

ski i za slovenački jezik, a ukazivanju na njih se posvećuje značajna pažnja u stručnoj literaturi. U svojoj studiji *Pravopis i škola* V. Brborić navodi: „U praktičnoj realizaciji kodifikovanog jezika greši se u svim vidovima i na svim nivoima jezičke strukture. Greške prave i obrazovani ljudi svih nivoa obrazovanja i svih struka. /.../ Školska gramatička znanja jesu bitan preduslov željenog nivoa pismenosti i 'pristojnog' nivoa jezičke kulture, mada gramatičnost teksta i korektan pravopis nisu sami po sebi garancija lepog i kultivisanog jezika“ (Brborić 2011, 90).

Pre nego što se u ovom radu posvetimo konkretnim sličnostima i razlikama u pravopisnim načelima srpskog i slovenačkog jezika, ukratko ćemo predstaviti razvoj srpskog i slovenačkog pravopisa i pravopisnih normi. U razvoju srpskog pravopisa mogu se izdvojiti tri osnovna perioda, omeđena značajnim godinama, značajnim delima i značajnim ličnostima, koje se, manje ili više, direktno ili indirektno tiču istorije i razvoja srpskog pravopisa: dokodifikacijski (dovukovski) period, kodifikacijski (vukovski) period i postkodifikacijski (postvukovski) period (Brborić 2008).

Dokodifikacijski period počeo je razvojem slovenske, tj. srpske pismenosti i završio se 1818. godine „Srpskim rječnikom“ Vuka Stefanovića Karadžića, i taj period nema mnogo značaja za savremeno stanje kada govorimo o ortografiji (Brborić 2008). Kodifikacijski, takozvani vukovski period trajao je pola veka, počeo je 1818. godine, a završio se 1868. godine. Treći period, postkodifikacijski, obuhvaćen je u „Srpskoj gramatici“ Stojana Novakovića (1894) i u studiji Ljubomira Nedića „O pravopisu i interpunkciji“ (1894). U okviru postkodifikacijskog perioda mogu se izdvojiti četiri dela: period konsolidovanja pravopisne norme (1868–1923), period Aleksandra Belića (1923–1960), period Matice srpske (1960–1993) i takozvani novi period (posle 1993). Srpski pravopis je na prelazu iz 19. u 20. vek već postao relativno stabilan. To je period kada su prihvaćena Vukova pravopisna rešenja, a književni standard kodifikovan. O različitim periodima razvoja srpskog pravopisa napisani su brojni radovi u kojima se govori o pojedinim pitanjima, pojedinačnim delima, pojedinim pravopisnim rešenjima i pojedinim pravopiscima u istoriji našeg pravopisa, mada do sada nije napisana celovita istorija srpskog pravopisa (Brborić 2008a, 43).

Počecima razvoja pravopisne norme slovenačkog književnog jezika mogu se, eventualno, smatrati već i pravila navedena u Bohoričevoj gramatici iz 1584. godine, a već od 17. veka se pravopisna pravila nalaze i u predgovorima knjiga sa različitom tematikom.

Pravopisni deo imaju i sve važnije gramatike, počevši od Pohlina (1768), preko Kopitara (1808) i Janežiča (1854), do Škrabčeve gramatičke preglednice (1893). Razvoj slovenačkog pravopisa može se pratiti kroz izdanja pravopisnih priručnika za slovenački jezik: pravopis Frana Levca (1899), Antona Breznika (1920), zajednički pravopis Antona Breznika i Frana Ramovša (1935), pravopisi SAZU (1950, 1962, 1989 i 2001).

Kada govorimo o osnovnim sličnostima i razlikama u pravopisnim principima srpskog i slovenačkog jezika, treba naglasiti činjenicu da savremeni srpski standardni jezik ima dva pisma, ćirilicu i latinicu, dok slovenački jezik koristi samo latinicu. Osim toga, kod poređenja slovenačkog i srpskog pravopisa treba skrenuti pažnju na to da je slovenački pravopis morfofonološki, dok je srpski pravopis takozvani fonološki pravopis. Prema morfofonološkom načelu, u pismu se čuvaju polazni oblici osnova reči, a on se zasniva na gramatičkim ili jezičko-istorijskim, etimološkim zavisnostima između reči ili njihovih deklinacija, konjugacija, ili pak komparacija. Fonološki koncept, s druge strane, teži jednostavnoj vezi između glasova i reči.

Aktuelnost usvajanja tuđica nikako se ne gubi, jer smo njima svakodnevno preplavljeni i neprestano ih usvajamo. Govoreći o nazivu za ovakve reči, lingvista R. Bugarski navodi da naziv za njih zavisi od stepena adaptacije: „Potpuno odomaćenje i zapravo nezamenljive reči iz drugih jezika ne bi trebalo ni nazivati stranim rečima – nego, eventualno, domaćim rečima stranog porekla. One čija je adaptacija podmakla mogu se nazivati pozajmljenicama, dok se tuđicama nekada krste naročito one koje se još uopšte nisu uklopile u novu sredinu i koje možda nisu ni potrebne“ (Bugarski 2005, 206). Što se tiče transkripcije stranih reči, u pravopisnim priručnicima se tom pitanju posvećuje velika pažnja, pa se u najnovijem *Pravopisu srpskog jezika* (Pešikan et al. 2010) na gotovo 60 strana navode detaljna pravila koja valja primeniti na pozajmljenice iz raznih jezika.

Takozvano prilagođeno pisanje postalo je opšte pravilo ćiriličkih pravopisa, dok je u latiničkim pravopisima, naprotiv, dominantno da se reči iz drugih latiničnih jezika pišu izvorno, što pre svega važi za pisanje vlastitih imena. S obzirom na to da su u srpskom jeziku u upotrebi i ćirilično i latinično pismo, prilagođeno pisanje široko se primenjuje i u latinici (Pešikan et al. 2010). Naravno, ukoliko postoji opravdana potreba, posebno u stručnim tekstovima, da se navede izvorni oblik stranog naziva ili imena, taj izvorni oblik se navodi u fusnotama, u zagradi iza imena, ili u indeksima na početku, odnosno na kraju reda (Pešikan et al. 2010, 171–172).

Prilikom pisanja vlastitih imena i reči iz stranih jezika, u srpskom se primenjuju dva postupka:

1. prilagođeno (fonetsko / adaptirano) pisanje, koje se može primenjivati i u ćirilici i u latinici (ovakvo pisanje primerenije je i češće u srpskom jeziku);
2. izvorno (originalno) pisanje, ali se ono, s retkim izuzecima, može primenjivati samo u latiničnom pismu.

U srpskom jeziku se često dešava da se transkripcija razlikuje od izvorne fonetike određenog jezika. Pravila transkripcije ne teže da što bolje i vernije prenesu izgovor nekog imena na stranom jeziku zbog njegove različite artikulacione strukture od srpskog. Prema *Pravopisu* iz 2010. godine, (Pešikan et al. 2010) usvojene i ukorenjene oblike ne menjamo, čak i kad odstupaju od uobičajenih pravila transkripcije. Tu spadaju imena država i geografskih pojmova, kao što su Finska, Egipat, Kina, Japan, Indija, Ognjena zemlja, Bukurešt, Temišvar, Beč, Nemačka, Rim, Solun, Skadar, Sardinija, Pariz, Marselj, Lisabon, Jerusalim, Havana, Los Anđeles, Meksiko, ili lična imena, kao što su Magelan, Galilej, Isak Njutn, Džordž Vašington, Bordžija i sl. Ustaljeni oblik se upotrebljava čak i kad se dosta razlikuje od izvornog izgovora, kao na primer: Volgograd, iako bi približnije bilo Valgagrat, Oklahoma umesto Ouklehouma, Gordon umesto Godn, Vasko da Gama umesto Vašku de Gama, Porto umesto Portu, Da Vinči umesto Da Vinći, Pučini umesto Pućini i dr. U slučajevima kada se u imenima javlja međusamoglasničko *j* zadržavamo ga i primenjujemo pravopisna pravila srpskog jezika (samoglasnički sklopovi *ija, ije, iju*); na primer Dijaz, a ne Diaz, Lijež, a ne Liež. Udvojeni suglasnici se prenose kao jednostruki, na primer Muhamed, a ne Muhammed, mada ovo pravilo ne važi kod složenih reči – obično na granici prefiksa i osnove.

Slovenački pravopis iz 2001. (Toporišič et al. 2001) predlaže prilagođavanje preuzetih reči slovenačkim pravilima u izgovoru, morfologiji i sintaksičkoj upotrebi, međutim, u pisanju razlikuje potpuno i delimično prihvatanje. Kao primer potpuno transkribovanih reči možemo navesti, recimo, slovenačke reči *kultura, miting, džezva*. Slovenački jezičar B. Urbančič zapaža da se određeni broj tuđica toliko malo koristi ili su u tako zatvorenom krugu, da se uopšte ne javlja potreba za podomaćenjem pravopisa. Suprotno tome, kod tuđica koje se često koriste, pogotovo za imenovanje predmeta lične upotrebe, to se uglavnom veoma brzo desi – pre nego što i pravopisom bude propisano (Urbančič 1987, 60).

U normativnom rečniku savremenog slovenačkog književnog jezika tuđice su zapisane u obliku koji se nalazi u zapisima evidentnim u građi i u oblicima koji su preovladali u doba redakcije (SSKJ 2003, 171). Ovaj rečnik na mnogim mestima daje prednost odgovarajućim stranim rečima, pa na prvom mestu navodi strani zapis, a ne transkribovan oblik: *cha-cha-cha* i *čačača*, *match* i *meč*, *charleston* i *čarleston*, *chartist* i *čartist*. Na drugim mestima pak prednost je data transkripciji, mada je dozvoljeno i pisanje u izvornom obliku: *čarter* i *charter*, *vaučer* i *voucher*, *inč* i *inch*, *jahting* i *jachting*, *mahizem* i *machizem*, *šanson* i *chanson*, *ševiot* i *cheviot*, *vermaht* i *wermacht* itd. U rečniku su pravopisni dubleti obrađeni neujednačeno, na osnovu učestalosti upotrebe u doba redakcije. Pravopis slovenačkog jezika iz 2001. godine, u okviru vlastitih i zajedničkih imena, s jedne strane, razlikuje reči koje su u potpunosti prilagođene slovenačkom jeziku – pozajmljenice (npr. kultura) i podomaćena imena (npr. *Petrarka*), a sa druge strane, delimično prilagođene reči – tuđice (npr. *jazz*) i polucitatna imena (npr. *Shakespeare*) (Dobrovoljc 2004, 170–72).

Strana reč se vremenom svakako mora prilagoditi pravilima jezika u koji je preuzeta, odnosno, mora proći kroz proces adaptacije. Ovo se može ilustrovati činjenicom da u slovenačkom pravopisu iz 1950. godine tuđica *najlon* još nije bila zabeležena ni u izvornom obliku *nylon* ni u prilagođenom *najlon*. Međutim, do izlaska Pravopisa slovenačkog jezika 1962. godine, prilagođeno pisanje se tako raširilo da oblik *nylon* uopšte nije pomenut. Isto tako, Pravopis iz 1950. ne navodi ni reč *weekend* niti *vikend*, dok Pravopis iz 1962. navodi obe reči. Oblik *weekend*, kako navodi Urbančič, danas se više ne koristi (Urbančič 1987, 61). Slovenački *Pravopis* navodi primere reči koje su sačuvalе izvorni oblik pisanja, a među njima su: *capriccioso*, *adagio*, *allegro* (međunarodni muzički izrazi), *hausse*, *commedia dell'arte*, *curriculum vitae*, *a conto*, *cross-country* (manje korišćeni stručni izrazi), *disco*, *jazz*, *faux pas* (pojedinačni drugi izrazi), *boeing*, *volkswagen*, *peugeot*, *recorder* (većina imena za vozila ili neke druge tehničke predmete) itd.

Fonetsko pisanje foneme *dž* se u slovenačkom pravopisu pojavilo prvo kod vlastitih imena (na primer, prema Pravopisu iz 1935. – *Madžar*), a kod zajedničkih imena još u Pravopisu iz 1950. (*džamija*, *džaur*, *džungla*). Beleženje grafeme *dž* u potpunosti je privaćeno u Pravopisu iz 1962. (npr. *Džakarta*, *džamija*, *džem*, *džezva*, *Džingiskan*, *džip*, *džungla*, *džunka*), i ne odnosi se samo na transkripciju iz srpskog jezika (*džezva*, *džamija*), nego i na fonetsku transkripciju iz engleskog jezika (*džip*, *džem*). U tabeli su predstavljene varijante za-

pisivanja glasa *dž* u normativnom rečniku savremenog slovenačkog književnog jezika:

	Prednost DŽ	Prednost DJ, G, J, Ž
DJ - DŽ	bandžola i bondjola; djaur gl. džaur	
G (E) - DŽ	imidž i image; college gl. koledž	brigde i bridž; manager i menadžer
G (I) - DŽ		gin i džin; pidgin i pidžin
J - DŽ	džus i juice; jeep i džip	banjo i bendžo; jersey i džersi; juke-box i džuboks
Ž - DŽ	kindžal i kinžal	pidžama gl. pižama

Slovar slovenskega knjižnega jezika: transkripcija foneme DŽ

Zbog srodnosti slovenskih jezika, prilagođavanje imena koja uzimamo iz njih ima i neke posebne odlike. Imena iz ćiriličnih jezika redovno prilagođavamo našem pismu i izgovoru, a delimično i našim strukturnim obrascima. Imena iz latiničnih slovenskih jezika možemo pisati prilagođeno izvorno, saglasno opštem pravilu. Zbog izrazite podudarnosti slovenačke latinice sa srpskom, slovenačka imena – i kada se pišu izvorno, ili se prosto preslove u ćirilicu – po pravilu su u skladu sa načelima transkripcije srpskog jezika, te ih obično ne treba prilagođavati, ali ipak su podložna transkripciji i prilagođavanju strane grafije. Srodnost slovenskih jezika omogućuje da neke tipove imena uobličavamo prilagođavajući ih našim formantima i gramatičkim obrascima.

Perspektivnost novih pravila ostavlja mogućnost pojednostavljenja propisa, a dopuštanje mogućnosti izbora pri pisanju velikog i malog slova (*dedek, Dedek Mraz, ahilova, Ahilova peta*), kod pisanja složenica (*angoravolna i angora volna, temnozelen i temno zelen*), sastavljenog i rastavljenog pisanja (*kakor koli i kakorkoli*), navođenja citatnog nominativa stranih imena (*Plavt, -a, nom. jd. i Plavtus, Junona, -e, nom. jd. i Juno*), kod postepenog usvajanja prilagođenih oblika promene stranih imena (*Shakespearja ili Shakespeara, z Maratem i z Maratom*) ostavlja prostor da se u pravopisna pravila uvedu rešenja koja preovlađuju u praksi.

Aktuelnost i ažurnost rešavanja pravopisnih pitanja može se sagledati sa tri stanovišta: teoretskog, razvojnog i problemskog. Sistematizacija pravopisne norme otkriva da je normiranje pravopisnih

posebnosti zahtevan process, pri kome treba poštovati činjenicu koja ne proizilazi iz jednostavnosti i ustaljenosti. Pravopisno normiranje zasniva se na poštovanju svih tih svojstava, a ono će zbog stručnosti, sadržajne doslednosti i poštovanja dogovora biti obavezno za sve jezičke korisnike.

Pravopisna leksikografija, kao jedna od normativnih delatnosti, danas se povezuje sa jezičkom tehnologijom, koja kao sistem zahteva savremene priručnike. Jezički korisnici – zbog što kraćeg puta od pisca do čitaoca – traže bržu rečničku informaciju, kao i što jednostavnije pravopisno objašnjenje. Zato specijalizovani priručni rečnici u knjižnom, a još više u elektronskom obliku predstavljaju neophodan i važan faktor jezičke kulture i obrazovanja, posebno ako su bazirani na dovoljno opširnom i uravnoteženom jezičkom korpusu, na osnovu koga se mogu prepoznati promene u jeziku, te shvatiti njihova učestalost, a samim tim i relevantnost.

Literatura

- Brborić, Veljko. 2008. Srpski pravopis u dvadesetom veku. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* br. 73 : 43–55.
- Brborić, Veljko. 2008(a). Status pisma u našim pravopisima i ustavima. *Svet reči* 25–26 : 50–53.
- Brborić, Veljko. 2011. *Pravopis i škola*. Beograd : Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Breznik, Anton i Ramovš, Fran. 1950. *Slovenski pravopis*. Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika, SAZU. Ljubljana : Državna založba Slovenije.
- Bugarški, Ranko. 2005. *Jezici*. Beograd : Čigoja štampa : XX vek.
- Dobrovoljc, Helena. 2004. *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana : Založba ZRC.
- Pešikan, Mitar, Jovan Jerković, Mato Pižurica. 2010. *Pravopis Matice srpske*. Novi Sad : Matica srpska.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*. 2003. Elektronska izdaja na plošči CD-ROM. Ljubljana : DZS.
- Toporišič, Jože. 1976. *Slovenska slovnica*. Maribor : Založba Obzorja.
- Toporišič, Jože et al. (ur.) 2001. *Slovenski pravopis*. Ljubljana : Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Urbančič, Boris. 1987. *O jezikovni kulturi*. Tretja, predelana in razširjena izdaja. Ljubljana : Delavska enotnost.

Milica Poletanović
 Šola tujih jezikov »Infinitiv«
 Beograd, Srbija

PRAVOPISNA NAČELA V SLOVENSKEM IN SRBSKEM JEZIKU

V prispevku so, izhajajoč iz razvoja srbskega in slovenskega pravopisa, predstavljene konkretne podobnosti in razlike v pravopisu teh dveh jezikov. Pravopisne rešitve temeljijo na dejstvu, da je slovenski pravopis morfofonološki, medtem ko je srbski pravopis fonološki, sorodnost dveh južnoslovanskih jezikov pa omogoča, da določene oblike lastnih imen prilagodimo formantom in slovničnim obrazcem ciljnega jezika. Sistematizacija pravopisnih norm potrjuje, da je standardizacija pravopisnih posebnosti dolgotrajen proces, ki temelji na upoštevanju lastnosti, ki bodo zaradi strokovnega dela, doslednosti vsebin in upoštevanja sporazuma obvezujoče za vse uporabnike jezika. Pravopisna leksikografija kot ena od normativnih dejavnosti se danes povezuje z jezikovno tehnologijo, ki zahteva sodobne priročnike, tako v tiskani kakor tudi v elektronski obliki.

Ključne besede: slovenski pravopis, srbski pravopis, odstopanja od pravopisne norme

Milica Poletanović
 Foreign Language School *Infinitiv*
 Belgrade, Serbia

ORTHOGRAPHIC PRINCIPLES IN THE SLOVENIAN AND SERBIAN LANGUAGES

Starting from the historical development of the Serbian and the Slovenian orthography, this paper will present specific similarities and differences between these two languages in the terms of orthographic principles. Orthographic solutions are determined by the fact that the Slovenian orthography is morpho-phonological, while the Serbian orthography is phonological. The similarities between these two South Slavic languages allow them to shape some types of names, adjusting them to formants and grammatical forms of the target language. The systematization of orthographic norms confirms that the standardization of orthography is a complex process based on respecting the rules, which are related to expertise, content consistency and respect for the consensus which is obligatory to all language users. Today, orthographic lexicography as a normative activity is associated with linguistic technology, which is a system that requires modern handbooks, both in print and in electronic form.

Key words: Slovenian orthographic system, Serbian orthographic system, deviation from the orthographic standard